

Lübnan Tecrübesi Işığında Ayetullah Sistani ve Necef Havzasının Geleceği

İran zaviyesinden Bağdat'ın "fethi" Necef'in rızası olmadan ne yazık ki tamamlanmıyor. Konu bu yüzden çok önemli. İran ve politik yandaşları karşısında Sistânî'nin elindeki güç, ironik şekilde apolitik olmasından kaynaklanıyor.

Mehmet Ali BÜYÜKKARA

Hizbullah'ın Suriye'ye müdahalesi ve İran'ın Ortadoğu siyaseti hakkında Şeyh Subhi Tufeylî'nin eleştirel demeçleri son iki yıldır Türkiye'de ilgiyle takip ediliyor. Bu ilginin nedeni Şeyh Tufeylî'nin Hizbullah'ın kurucularından biri ve bu teşkilatın resmi liderliği olan genel sekreterlik makamına ilk gelen kişi olmasından kaynaklanıyor. Fakat Tufeylî 1991'de görevini bırakmak mecburiyetinde kalıyor. Bu yıl başında *Gerçek Hayat*'a verdiği röportajda bu durumu şöyle anlatıyor:

"Lübnan üzerinde bazı 'kayyum' tipler zuhur etmeye başladı Tabran'da. Ve bunların yanı sıra Lübnan'a atanmış İranlı nevzuhur müsteşarlar. Ülkeye geldiklerinde baktık ki bunların gündemleri başka, bizim düşmandan kuruluşumuzla filan pek ilgilenmiyorlar. Bir de fena halde buyurgan tipler. Lübnan'da iç savaşın tarafı olmaya, sebepsiz yere bütün gruplara savaş açmaya başladılar. Onlarla ilişkilerim iyice gerilmeye başlamıştı. Ben de daha fazla dayanamadım, Hizbullah'tan ayrılmak durumunda kaldım."

Lübnan Tecrübesi: Velâyet-i Fakih Muhaliflerinin Tasfiyesi

İsnâaşeriyye Şiiliğinin beklenen imamı Mehdî adına ulemanın siyasi liderliği üstlenmesi anlamındaki velâyet-i fakih kavramı, İmam Humeynî'ye ait bir içtihatı. O 1979 İran devrimini bu içtihadın açtığı teolojik meşruiyet alanı üzerinde yönetmiş, İslam devleti kurulduktan sonra da bu velâyeti 'rehberiyet' adıyla anayasal bir kurum haline getirmişti. İran'ın ilk rehberi kendisi oldu. Fakat bu kavram Şii ulemanın önemli bir kısmı tarafından kabul görmedi. Muhalifler arasındaki en önemli isim, Humeynî'nin de hocası olan Necef ilim havzasının büyük ayetullahı Ebu'l-Kâsım el-Ho'îydi (ö. 1992). Siyasi meselelere tümüyle ilgisiz kalınmasına karşı olmakla birlikte, yönetimin ulema tarafından yürütüldüğü bir teokratik devlet sistemini onaylamayan Ayetullah Ho'î, İran'daki fikirdaşı Ayetullah Şeriatmedâri'nin (ö. 1986) maruz kaldığı takibat ve eziyetlerden Irak'ta bulunması sayesinde kurtulmuş oldu. Fakat o hiçbir zaman velâyeti fakihçiler nazarında muteber bir alim sayılmadı.

Lübnan Şiası dini otoritesi öteden beri Nefes mezunu alimlerden oluşmaktaydı. Şeyh Tufeyli de dahil Hizbullah'ı kuranlar Nefes talebesiydiler. İran'daki İslami yönetimle işbirliği içinde bulunmalarına ve en ciddi yardımları oradan almalarına rağmen, önemli bir mezhebî içtihat olan velâyet-i fakih konusunda onlarla hemfikir değildiler. Örgütün manevi kurucusu kabul edilen 21 yıllık Nefes talebesi Ayetullah M. Hüseyin Fadlallah (ö. 2010) dahi, İslamcılıkta İmam Humeyni ile tam mutabakat halinde olmasına rağmen konumuz olan meseledeki muhalefeti nedeniyle hep ikinci planda kaldı ve ömrünün sonlarında -tabir caizse- unutulmaya terk edildi. Vefatından bir yıl önce *The Wall Street Journal* a verdiği röportajda, Lübnan'da velâyet-i fakihin bir rolünün olmaması gerektiğini söyleyecektir.

Hizbullah'ın ilk genel sekreteri Şeyh Tufeyli, görevinden uzaklaştırılmakla kalmadı, ta o günden bugüne her fırsatta Suudi Arabistan ve Amerika'nın adamı olmakla itham edildi. Lübnan Şii mercilerinden Sur müftüsü Seyyid Ali el-Emîn de makamı elinden alınanlar arasındaydı. Diğer bir önemli şeyh olan Hasan Müşeymiş (Muhaymech)'in başına gelenler en kötüsüydü. 2010 senesinde tutuklanan şeyh, İsrail ajanlığıyla suçlanmaktaydı. Söz konusu Lübnan tecrübesinin arkasındaki siyasi aktör tabii ki Hasan Nasrallah'tı. 1992'den beri Hizbullah'ın başında olan Nasrallah'ın çok kısa süren Nefes tahsili yıllar sonrasında Kum'da devam etmiş, velâyet-i fakîhe kesin inanmış bir kadro adamı olarak ülkesine dönmüştü. Örgütün başına geçirilmesinden sonra Hizbullah'ın tüm ipleri İran'ın eline geçti. Nefes talebeleri ya pasif duruma geçtiler ya da diğer bir Şii teşkilat olan *Emel*

içinde faaliyetlerine devam ettiler. Nasrallah'ın liderliğindeki Hizbullah, Humeyni'den sonraki rehber Ali Hamanei'ye tam bağlılık içinde son on beş yıldır sadece Lübnan'ın değil tüm bölgenin önemli bir siyasi figürü haline geldi. İran, kendi ülkesinden epeyce uzaktaki Suriye ve Akdeniz'de bu örgüt üzerinden söz sahibi oldu.

Nefes ve Ayetullah Sistânî

Nefes ilim havzası Saddam Hüseyin döneminde ayakta kalma mücadelesi vermiş, İran İslam Cumhuriyeti altında gelişip serpilen Kum ilim havzasına kıyasla epeyce güç kaybetmişti. Irak'ın ABD tarafından işgali ile birlikte Saddam rejiminin çöküşü, Irak'ta Şiiliği yeniden yükselişe geçirdi. Ho'i'den sonra Nefes merceiyetinin riyasetini üstlenen Ayetullah Ali Sistânî bu süreçte Irak'ın en önemli dini figürü oldu. ABD işgalinin sona erdirilmesi ve demokratik bir yönetimin tesisi için sarfettiği çabalar takdire değerdi. Bunları yaparken bu süreçte ağırlığı olan İran yönetimiyle işbirliği içinde olmayı yeğledi. Muhalif olduğu velâyet-i fakih meselesi de dahil hiçbir konuda doğrudan İran'a karşı sesini yükseltmedi. İran tarafından desteklenen başta Nuri el-Maliki hizbi gibi güçlü siyasi odaklarla zaten baş etmek kolay değildi. Fakat Nefes'in itibarını sürekli korumaya çalıştı ve havzaya dönük dış müdahaleleri engelledi.

Sistânî şimdi 86 yaşında. Yaşlılığından dolayı çoğu vazifesini vekillerine devretmiş durumda. Ortalıkta pek fazla görünmüyor. Tabii ki Sistânî sonrası Nefes'teki yeni durumun ne olacağı konusu sürekli gündemde duruyor. İran'ın Nefes'e olan büyük ilgisi

gizli değil. Mevcut durumda Irak siyasetini neredeyde tümüyle domine eden İran'ın Nefes'e kayıtsız kalması zaten düşünülemez. Nefes'in önemi, Ayetullah Ho'i'den tevarüs eden velâyet-i fakih muhalefetinden de kaynaklanıyor. Bu karşıtlık hem Irak'ın İran benzeri teokratik bir devlete dönüşmesine teolojik zeminde mani oluyor hem de Irak'ın İran'a bağlı bir uydu devlet olmasını belli ölçüde siyaseten engelliyor.

Sistânî'nin halihazırdaki bağimsiz duruşu zannediyoruz ki İran'ı hiç memnun etmiyor. Ancak iktidar erkini ve askeriyeyi bütünüyle kontrol etmesi dolayısıyla şimdilik ona tahammül gösteriyor. IŞİD'in Musul'u işgali sonrası 2014 Haziran'ında direniş fetvası yayınlayan ve bu adımıyla aslında Haşdi Şaabi'nin temelinde meşruiyet harcı atan kişi bizzat Sistânî olsa da, onun mevcut hal itibarıyla İran Devrim Muhafızları'nın Irak versiyonuna dönüşen bu teşkilattan ve buna sebep olan hükümet politikalarından son derece rahatsız olduğu biliniyor. Yine onun Suriye ve Yemen'e İran müdahalelerini onaylamadığı belirtiliyor, hatta Suriye'de ölen yabancı Şii milisler için "şehit değillerdir" hükmünü verdiği söyleniyor. On yıllardır büyük Nefes medreselerine İranlı öğrencilerin kaydedilmemesi, Sistânî referanslı adı konmamış korumacı bir uygulama olarak tarihe geçiyor.

Bu durumda İran ne yapacak? Sistânî gibi çok güçlü bir dini otorite karşısında hareketsizliğini sürdüren İran, Sistânî sonrasında, Lübnan tecrübesine benzer bir süreci öngörerek Nefes'i ve tabii ki Irak'ı avucuna alacak bir stratejiyi uygulamaya koyacak mı?

Sistânî'nin Ardından Necef'in Büyük Ayetullahı Kim Olacak?

Sistânî'nin halefi olarak Necef'in üç meşhur ayetullahı en muhtemel adaylar olarak gösteriliyor. Bunlardan Muhammed İshak el-Feyyâz 1930, Muhammed Said el-Hekîm ise 1934 doğumlular ve epeyce yaşlılar. İkinci isim genelde Irak'ta özelde ise havzada çok önemli el-Hekîm ailesine mensup bir alim. Üçüncü isim ise 1942 doğumlu Beşir Hüseyin en-Necefî. Sürecin nasıl işleyeceği, geçişin uzun mu yoksa kısa mı süreceği şimdilik belli değil. Sıradan Iraklı Şiîler ile güney Irak'ın aşiretlerinin tercihlerine ilaveten, Sistânî'nin ve selefi Ayetullah Hoî'nin küresel irtibat ağları bu süreçte mutlaka çok etkili olacak.

Uluslararası İmam el-Hoî Vakfı geniş mali imkanlarıyla dev bir kuruluş. Başından beri İran siyasetlerine mesafeli duran bu vakfın başkanı Ayetullah el-Hoî'nin oğlu Abdülmecid el-Hoî, 2003 Nisan'ında Necef'teki İmam Ali türbesini ziyaret ederken Muktedâ es-Sadr yanlıları tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Sadr ailesi ile Hoî-Sistânî riyasetinin arasındaki eski ihtilaf böylece bir kan davasına dönüşmüş durumda. İlimdeki behresi kafi gelmediğinden söz konusu makam için adaylığı mümkün olmayan Muktedâ es-Sadr, siyasi ve askeri gücüyle orantılı olarak tıpkı iktidardaki İslami Da'vet partisinin yapacağı gibi Necef'in geleceğinde belirleyici olmak isteyecektir. Bu müdahaleler muhtemelen İran'ın arzu ettiği rotada gerçekleşecektir.

İran Ayetullah Şahrûdî'yi İleri Sürer mi?

Bu açıklamalardan sonra, aslında çok önemli dördüncü bir adaydan daha bahsetmeliyiz. Kum ulemasından ama aslen Necefli olan

Muhammed Hâşimî Şahrûdî'nin ismi epeydir Sistânî sonrası için telaffuz ediliyor. 68 yaşında olması onu gelecek vadeden bir aday haline getiriyor. Velâyet-i fakihin katı bir savunucusu olarak tanınan Ayetullah Şahrûdî, ilmiyedeki ün ve itibarını meşhur müçtehit Ayetullah Muhammed Bâkır es-Sadr'ın (ö. 1980) talebesi olmasından alıyor. İctihat yetkisini onun izniyle alan Şahrûdî, İran Devrimi'nden sonra Kum'a taşınmış. Kabiliyet ve zekasıyla kısa sürede yükselen Şahrûdî 1999-2009 arasında İran Adaleti'nin en tepesinde görev yapmış. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ile parlamento arasında çıkan ihtilafı çözmek için Hamaneî tarafından hakem olarak atanmış. Şimdi ise Anayasayı Koruma Konseyi üyesi olarak çalışmalarını sürdürüyor ve her zamanki gibi Kum'da öğrencilerine ders veriyor. Son beş yıldır İran'ın en önemli merce-i taklidleri arasına giren Şahrûdî, Irak'la irtibatını hiç kesmemiş. Baas karşıtı muhalefetin önemli bir unsuru olan ve İran'a yakınlığıyla tanınan Irak Yüksek İslam Meclisi adına uzun süre çalışmış. 2012'de Necef'te kendi adına bir temsilcilik açması önemli bir açılım olarak değerlendiriliyor.

Ayetullah Sistânî'nin eli kolu bağlanıyor mu? Onu sıkıştırmak, etkisizleştirmek veya belirleyici gücünü zayıflatmak için kirli bir takım oyunların çevrildiği gözlerden kaçmıyor. 2011'de patlak veren rüşvet şayiası bunun bir parçası. Desteklemesi veya en azından susması karşılığında işgal öncesinde Amerika'dan 200 milyon dolar aldığı yönünde 2011'de çıkan iddiaların arkasında İran parmağı olduğu ileri sürülüyor. Irak'ta basılıp piyasaya sürülen Liderim Hamaneî (*el-Hamaneî Qâidî*) kitabının girizgâhındaki güya Sistânî'ye ait olan

Hamaneî'yi methodici paragrafların düzmece olduğu açıklandı. Muktedâ Sadr grubunun tacizleri ise hiç kesilmeden devam ediyor.

İran ihtiyar bir ayetullahın Sistânî'ye halef olmasına rıza göstererek, yapmak istediği hamleyi orta vadeye erteler mi? Yoksa radikal bir kararlar Şahrûdî'yi ileri sürerek, sonucu belirsiz bir kaosa kapı açar mı? Şahrûdî'nin gelişi, iki rakip havza olan Kum ve Necef'in *de facto* 'birleşmesi' anlamına geleceği için Şia adına çok önemli bir tarihi dönüm noktası olacak. İran zaviyesinden Bağdat'ın "fethi" Necef'in rızası olmadan ne yazık ki tamamlanmıyor. Konu bu yüzden çok önemli. İran ve politik yandaşları karşısında Sistânî'nin elindeki güç, ironik şekilde apolitik olmasından kaynaklanıyor. İranlıların, hatta Kum uleması içinde çok sayıda kişinin ve milyonlarca Şiinin nazarında velâyet-i fakih, İslamiyet'e ve Şiiliğe zarar veren sorunlu bir politik kurum olarak algılanıyor.

İran'ın ne ölçüde müdahale edeceği/edebileceği, söz konusu güce atfettiği değerler şekil alacak. Bu iş hiç kuşkusuz Lübnan'daki kadar kolay olmayacak. Silah, asker ve para Necef'in 1000 yıllık kadim geleneğini bertaraf edebilecek kudretteki unsurlar mı? Bir başka açıdan konuşursak Saddam'ın Necef'e yapmak isteyip yapamadığını İran denemeye cesaret eder mi? Türkiye'nin de yakından izlemesi gereken gelecek günler, bu soruların cevaplarını bulmada daha net görüntüleri önümüze koyacak. Bölgesel politikalar belirlenirken Necef unsuru daima siyasi ve diplomatik önemini koruyacak.○

Prof. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi